

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра Фінанси

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Баранова В.Г.
“ ___ ” _____ 2016 р.

ВИПУСКНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності “Фінанси і кредит”

за темою:
“Фінансова поведінка домогосподарств та її вплив на прийняття фінансових рішень”

Виконавець
студент фінансово-економічного факультету
Жемалдінов Дмитро Олександрович _____
/підпис/

Науковий керівник
К.е.н., доцент

Слатвінська М.О.

/підпис/

Одеса 2016

АНОТАЦІЯ

випускної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Жемалдінова Дмитра Олександровича

“ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ”

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2016 рік

Випускна робота складається з трьох розділів.

У першому розділі роботи розглядаються теоретичні аспекти фінансів та фінансової поведінки домогосподарств.

Другий розділ роботи присвячен практиці та проблематики поведінкових фінансів. Аналізовано інвестиційна, кредитна та фінансова поведінка домогосподарств.

У третьому розділі розглянуто зарубіжний досвід щодо фінансової поведінки, визначено вектори та шляхи розробки активних стратегій фінансової поведінки для українських домогосподарств.

Ключові слова. Фінанси, домогосподарства, фінансова поведінка, фінансові рішення

Final work consists of three sections.

In the first chapter deals with theoretical aspects of finance and financial behavior of households.

The second section is devoted to working practices and behavioral finance perspective. Analyzed investment, credit and financial behavior of households.

The third section deals with international experience on financial behaviors identified vectors and ways of developing active strategies for Ukrainian financial behavior of households.

Keywords. Finance, household, financial behavior, financial decisions

ЗМІСТ

стор.

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ	8
1.1. Сутність та функції фінансів домогосподарств	8
1.2. Теоретичні засади становлення і розвитку фінансової поведінки домогосподарств	15
1.3. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, мотиви, види та фактори	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПОВЕДІНКОВИХ ФІНАНСІВ	28
2.1. Оцінка впливу поведінкових фінансів на фондовий ринок	28
2.2. Кредитна поведінка домогосподарств: мотиви, тенденції та приховані загрози	36
2.3. Аналіз фінансово-інвестиційної поведінки домогосподарств України	46
РОЗДІЛ 3. АКТИВІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	57
3.1. Поведінкові особливості діяльності зарубіжних інвесторів	57
3.2. Вектори посилення впливу фінансової грамотності на фінансову поведінку домогосподарств	62
3.3. Перспективи реалізації активних стратегій фінансової поведінки домогосподарств в сучасних економічних умовах.	66
ВИСНОВКИ	71
Список використаних джерел	75
Додатки	

ВСТУП.

Актуальність теми. Фундаментальною основою життєдіяльності сучасного суспільства є домогосподарство – унікальне соціально-економічне утворення, в якому сконцентровані різноманітні аспекти людського буття. Суттєві трансформації у системі суспільних відносин, що відбулися в нашій країні у зв'язку з переходом на ринкові засади господарювання, докорінно змінили окремі аспекти життєдіяльності вітчизняних домогосподарств, які у сучасних умовах є важливою економічною одиницею й активним суб'єктом фінансових відносин. Вони самостійно визначають параметри своєї економічної поведінки і несуть повну відповідальність за прийняті ними рішення. Це змушує теоретиків по-новому підходити до розуміння вихідних постулатів економічної науки та її специфічної сфери – теорії фінансів.

У сучасній економіці України, яка повинна мати соціальну орієнтацію з урахуванням економічних законів ринку, спостерігається вкрай велика диференціація доходів домогосподарств та високий ступінь розшарування населення. Це призводить до загострення як економічної, так і соціальної напруги в українському суспільстві, до зниження активності більшої частини населення країни та до виникнення складної та суперечливої за змістом фінансової поведінки домогосподарств. Тому актуальним є дослідження щодо сутності фінансової поведінки домогосподарств, проблем її структуризації та визначення факторів, що на неї впливають.

Домогосподарства стали об'єктом ґрунтовного дослідження представників економічної науки: Ф. Кене, Т. Мальтуса, К. Бюхера, П. Самуельсона. Фундаментальні основи фінансової поведінки домогосподарств були викладені в працях таких зарубіжних вчених, як Г. Беккер, Е. Бем-Баверк, Т. Веблен, Дж. К. Гелбрейт, У. Джевонс, Дж. М. Кейнс, Б. Кларк, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, А. Сміт, Ф. А. фон Хайєк. Дослідженням проблем, пов'язаних з економічною діяльністю домогосподарств, займаються багато вітчизняних вчених-економістів. Зокрема, вивчення окремих аспектів

фінансової поведінки населення знайшло відображення у публікаціях В. Андрущенко, Т. Єфременко, В. Ільїна, В. Леонова, З. Скринник.

Однак, визнаючи фундаментальний внесок названих науковців у розвиток економічних досліджень, констатуємо, що фінанси домогосподарств як важлива сфера фінансової системи України досі залишаються малодослідженим напрямом фінансової науки, який ще не набув ґрунтового і системного характеру.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є формування теоретико-методологічних засад становлення і розвитку фінансів домогосподарств та їх фінансової поведінки як важливої сфери фінансової системи України, з'ясування їхньої інституційно-функціональної ролі в економічній системі держави та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення і подальшого розвитку фінансів домогосподарств у сучасних умовах.

Реалізація визначеної мети зумовила виконання таких завдань:

- визначити економічну сутність та зміст фінансів домогосподарств;
- простежити еволюцію людського фактора в економічному розвитку суспільства й означити основні методологічні підходи до дослідження домогосподарств як важливих суб'єктів фінансових відносин;
- дослідити теоретичні засади становлення і розвитку фінансової поведінки домогосподарств;
- сформувати теоретичні підходи до дослідження доходів домогосподарств;
- з'ясувати соціально-економічну сутність витрат домогосподарств і дослідити їхню динаміку у функціонально-аналітичному аспекті;
- виявити особливості базових моделей та специфіку і закономірності стратегій фінансової поведінки домогосподарств у контексті найбільш значущих мотивів та пріоритетів здійснення витрат.

Об'єктом дослідження є фінанси домогосподарств як важлива сфера фінансової системи України.

Предмет дослідження – концептуально-теоретичні, методологічні та прикладні аспекти фінансової поведінки та вплив її на прийняття фінансових рішень домогосподарств.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу роботи формують теоретичні висновки й узагальнення світової і вітчизняної фінансової науки, концептуальні положення економічної теорії, наукова література, теоретичні та прикладні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених із широкого спектра проблем, пов'язаних з теоріями домогосподарств та фінансів. Методологія і методика дослідження базуються на діалектичному та системному підходах до загальнотеоретичного осмислення процесів становлення і розвитку фінансів домогосподарств як важливої сфери фінансової системи. У праці використано історичний, логічний, порівняльний, синергетичний, інституціональний, функціональний та комплексний підходи до дослідження фінансових явищ. Основу логічної послідовності й цілісності категорій, понять і класифікацій становить діалектичний метод пізнання в поєднанні з методологією теорії систем. У процесі дослідження прагматичних аспектів функціонування фінансів домогосподарств, пов'язаних із формуванням їхніх доходів та здійсненням витрат і заощаджень, виокремленням особливостей фінансової поведінки, застосовано такі методи емпіричних досліджень, як спостереження, порівняння, емпіричного опису, економетричні методи. При аналізі проблем управління фінансами домогосподарств і розкритті особливостей формування їхніх бюджетів використано методи формалізації, сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного. У роботі широко застосовано структурно-функціональний, комплексний і графічний методи, за допомогою яких пояснено більшість явищ та процесів у сфері фінансів домогосподарств.

Інформаційно-нормативну базу дослідження становлять Конституція України, закони й інші нормативно-правові акти України, звітні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної податкової служби України, а також матеріали Рахункової палати України, Державної служби статистики України, наукові розробки і звіти науково-дослідних центрів.

ВИСНОВКИ

У праці наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблематики фінансової поведінки домогосподарств. Це призвело до ряду висновків, пропозицій та науково-теоретичного висновку. Отже, дослідження фінансової поведінки домогосподарств є надзвичайно актуальним і важливим напрямом сучасної фінансової науки та в прагматичному аспекті передбачає знаходження домогосподарствами оптимального поєднання індивідуальних бажань, затрачених зусиль і отриманої винагороди, яка забезпечує максимально можливе зростання їх фінансового добробуту. Відтак моделі фінансової поведінки відображають зміни, які відбуваються у свідомості індивіда.

Аналіз теоретичних положень наукових шкіл та течій економічної науки у процесі дослідження фінансової поведінки дозволив виокремити наступні напрями: класичний, неокласичний, кейнсіанський, посткейнсіанський, інституціональний, біхевіористський. Встановлено, що розглянуті концепції, доповнюючи одна одну та володіючи відповідним науковим підґрунтям, формують певні уявлення про фінансову поведінку індивідів упродовж розвитку людської цивілізації. Особливе місце серед таких течій відведено теорії інституціоналізму та біхевіористському підходу, які базуються на психологічних факторах та поєднують поведінкові, психологічні теорії.

Очікуваним результатом у процесі реалізації фінансової поведінки, універсальним ядром мотивації її суб'єктів є отримання максимальної вигоди (винагороди, доходу) за ті чи інші дії в процесі використання та рекомбінації власних фінансових ресурсів шляхом мінімізації витрат.

Рекомендовано в структурі фінансової поведінки домогосподарств в розрізі дохідної, споживчої, ощадно-інвестиційної, кредитної моделей виокремлювати такі загальні елементи: суб'єкти фінансових відносин, певні норми, правила, спонукальні мотиви, чинники, фактори впливу, етапи,

організаційно-правові засади, системи забезпечення, елементи державного регулювання. Серед основних передумов формування й реалізації фінансової поведінки домогосподарств виділено: фінансову свідомість, фінансове мислення, фінансові мотиви, фінансові інтереси та фінансову культуру членів домогосподарств.

Важливий вплив на формування фінансової поведінки домогосподарств здійснює фінансова грамотність, яку запропоновано розглядати як здатність громадян ефективно управляти особистими фінансами; здійснювати короткострокове та довгострокове фінансове планування; вести облік доходів і витрат бюджету домогосподарства; оптимізувати співвідношення між споживанням та заощадженням; аналізувати інформацію про стан фінансового ринку; розуміти особливості та приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг, а також усвідомлено нести відповідальність за такі рішення; компетентно планувати й здійснювати пенсійні заощадження. Взаємозалежними складовими фінансової грамотності населення виділено установки, знання та навички громадян.

Серед проблем, що спричиняють низький рівень фінансової грамотності населення в Україні, виокремлено: недостатню поінформованість про фінансові послуги; відсутність знань щодо прав та обов'язків споживачів фінансових послуг; необізнаність щодо видів фінансових ризиків та їх управління.

В процесі аналізу сучасних тенденцій формування та реалізації дохідної моделі фінансової поведінки домогосподарств встановлено, що потужним мотиваційним механізмом активізації економічної діяльності індивідів є множинність джерел доходів як фактор підвищення рівня життя населення. Основним джерелом доходів вітчизняних домогосподарств зараз є заробітна плата, яка характеризується значною галузевою і територіальною диференціацією. Одним з важливих джерел формування доходів домогосподарств продовжують залишатися соціальні допомоги та інші

одержані поточні трансферти. Потенційно важливими мають стати доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості. В умовах ринкової економіки в доходах домогосподарств підвищується роль доходів від власності, які формують грошові надходження у вигляді відсотків, дивідендів та ренти.

Однією з моделей фінансової поведінки домогосподарств є споживча поведінка, яку визначено як комплекс дій членів домогосподарств, пов'язаних із виникненням та усвідомленням тієї чи іншої потреби, вибором необхідних ресурсів і механізмів для її задоволення. Виокремлено основні фактори, чинники та спонукальні мотиви, що впливають на формування і реалізацію споживчої моделі фінансової поведінки домогосподарств, обсяги та структуру споживання. Встановлено, що в сучасних умовах обсяги споживання домогосподарств в Україні характеризуються: значною питомою вагою витрат на харчування; вкрай низькими витратами на соціальні цілі; значною диференціацією у споживанні серед груп населення з низькими та високими доходами, у міських і сільських домогосподарствах, домогосподарствах з дітьми та без дітей, у різних регіонах. Структура споживання домогосподарств в Україні є дещо одноманітною та значною мірою зміщеною в бік товарів першої необхідності та обов'язкових послуг, що свідчить про її нераціональність.

Обґрунтовано, що ощадно-інвестиційну поведінку домашніх господарств доцільно розглядати як сукупність дій по акумуляції частини поточного доходу, не спрямованого на споживання, з метою його більш ефективного використання в майбутньому. У праці виділено: мотиви заощаджень; основні стадії та етапи процесу формування і реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств; фактори, які здійснюють вплив на вибір організованої форми заощаджень домогосподарств.

Окреслено основні переваги та недоліки сучасної депозитної стратегії в процесі реалізації ощадно-інвестиційної поведінки домогосподарств. Виокремлено спектр причин, які гальмують процес трансформації заощаджень

в інвестиційні ресурси та обґрунтовано специфіку інвестиційної поведінки домогосподарств.

Розглянуто розвиток фінансової поведінки зарубіжних домогосподарств. Встановлено, що в країнах з розвинутою ринковою економікою домогосподарство є одним з найважливіших постачальників фінансових ресурсів для економіки, де чверть національних заощаджень формується за рахунок заощаджень громадян, тоді як незначна участь фізичних осіб в інвестиційних процесах в Україні обумовлена не лише низьким рівнем доходів більшості населення, але й обмеженою схильністю їх до заощаджень, значною недовірою до інститутів заощаджень і обмеженим вибором інструментів капіталізації грошових заощаджень.

Список використаної літератури

1. Про Всеукраїнський перепис населення: закон України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2058-14>
2. Лондар С.Л. Фінанси [Текст]: Навч. посіб./ С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко – Вінниця: Нова книга, 2009. – 384с
3. Сутність фінансів у контексті економічних відносин / С.В. Мочерний, Я.С.Ларіна, О.Я. Плахотнюк // Фінанси України. – 2005. - №3. – с.16-22
4. Кудряшов В.П. Фінанси [Текст]: Навч. посіб./ В.П. Кудряшов. – Херсон: Олді- плюс, 2002. – 352с
5. Фінанси / [Юрій С. І., Федосов В. М., Алексеєнко Л. М. та ін.]. - К. : Знання, 2008. - 611 с.
6. Ксенофонт. Вспогади о Сократі / Ксенофонт. – СПб.: Комплект, 1993. – 416 с.
7. Фузейникова М. Е. Історичний аспект розвитку фінансів домогосподарств // М. Е. Фузейникова // Фінанси й кредит. – 2010. – № 21(405). –С. 77-83.
8. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / А. Сміт. – М.: Видавництво соціально-економічної літератури, 1962. – 677 с.
9. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, процента й грошей / Дж.М.Кейнс. – М. : ЕКСМО, 2007. – 153 с.
10. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В. Б. Базилевича. – К.: Знання, 2004. – 1301 с.
11. Ващенко Т. В. Сучасні теорії поведінкових фінансів // Т.В.Ващенко // Фінансовий менеджмент.– 2006. – № 2. - с. 24-52
- 12.Вдовиченко А. М. Фінансовий потенціал населення: нові можливості інноваційного розвитку економіки України : монографія / А. М. Вдовиченко.– Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2012.– 225 с.

13. Кізіма Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу / Тетяна Кізіма // Світ фінансів. – 2011. – № 4.–С.19-26.
14. Галишнікова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить / Е. В. Галишнікова // Финансовый журнал. – 2012. – № 2. – С. 133-140.
15. Шабунова А. А. Економічна поведінка населення: теоретичні аспекти: Препринт / А. А. Шабунова, Г. В. Белехова. – Вологда: ИСЭРТ РАН,2012.–134с.
16. Шаманська О. С. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, мотиви, чинники / О. С. Шаманська // Фінансова система України: становлення та розвиток: Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Острого: Національний університет „Острозька академія”, 2013.–С.45-47.
17. Шубна О. В. Інституційні аспекти економічної діяльності домашніх господарств / О. В. Шубна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
18. Відомості про фондовий ринок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/info>. – Офіційний сайт національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
19. ЗУ «Про державний бюджет України», 2001-2011 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
- 20.Плышевский Б. Сбережения и инвестиции в российской экономике периода реформ / Б.Плышевский // Экономический портал // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://institutiones.com/investments.html>.
21. Грошово – кредитна статистика [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

- http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.–
Офіційний сайт Національного банку України.
22. Стребков Д. О. Социальные аспекты кредитного поведения населения / Д. О. Стребков // Социологический журнал. – 2007. – № 1. – С. 83-102.
23. Шевалдіна В. Г. Кредитування банками домогосподарств / В. Г. Шевалдіна // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 200-211.
24. Цішик Р.В. Аналіз динаміки та структури заощаджень населення України: / Цішик Р.В. // Економічна думка. – 2015.–№20.–С.71-75.
25. Ватченко О. Б. Заощадження населення в умовах ринкової трансформації економіки України / О. Б. Ватченко, О. С. Альхімович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
26. Шаманська О. С. Сутність і особливості заощаджень домогосподарств в умовах ринкової економіки / О. С. Шаманська // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ:– Тернопільський національний економічний університет, 2012. – С.134-138.
27. Аналіз діяльності кредитних спілок України та КС-членів ВАКС станом на 30.09.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/finanalityka_vaks/2015/. – Офіційний сайт всеукраїнської асоціації кредитних спілок
28. Федотова Г. В. Оценка инвестиционной привлекательности рынка драгоценных металлов в условиях мирового финансового кризиса / Г. В. Федотова, В. І. Широбакин // Финансы и кредит. – 2011. – № 2 (434). – С.56-59.
29. Смірнов О. Ю. Заощадження населення в контексті антикризової політики / О. Ю. Смірнов // Наукові праці. – 2010. – Вип. 113. – С. 11-19.
30. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2015 [Електронний ресурс].– Режим доступу:

- http://nfp.gov.ua/files/sector/NPF_III%D0%BA%B2_2015. – Офіційний сайт Національної комісії у сфері ринків фінансових послуг
- 31.Заяць В. С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи / В. С. Заяць // Інвестиції: практика та досвід. – 2012.–№5.–С.4-6.
- 32.Бутаков В. К. Оптимизация финансов домашних хозяйств в современных условиях / В. К. Бутаков // Финансы и кредит. – 2010. – №38(422).–С70
- 33.Пан Л. В. Визначення трендів поведінки споживачів на українському ринку / Л. В. Пан // Экономика Крыма. – 2010. – № 1. – С. 117-120.
- 34.Структура сукупних витрат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 35.Структура споживчих витрат Євросоюзу [Електронний ресурс].-Режим доступу:<http://ec.europa.eu/eurostat>